

הרב יהודה בהרב

השפעת הצדיק מול האחריות האישית

לכבוד הרב ...
שלום רב!

במהלך לימודנו בחברותא, את הספר דרך-ה', נתקלנו בכעיה שגם לאחר עיון ממושך לא הצלחנו לפתור.

בחלק השני פרק ג' אות ח', הרמח"ל דן בנושא תיקון האנשים הלא שלמים ע"י התדבקות באדם גדול מהם. [אנו הבנו זאת כתפיסה מקבילה לתפיסת הצדיק בתורת החסידות] וקשים לנו על כך מספר דברים.

א. לכאורה הדין הוא אישי, כל אדם נידון לפי מעשיו הוא, כיצד יכולים מעשי אדם אחד להשפיע ולהכריע את דינו של אדם אחר?
ב. באחד משלבי דיוננו ניסינו להכין שכל ישראל הם גוף רוחני אחד ולכן מעשי האחד משפיעים ישירות על מצבו הרוחני של האחר. דחינו תפיסה זו [בקשר לנושא זה] בגלל שהיא שוללת את הדין הפרטי והאחריות הפרטית. תפיסה זו הופכת את הפרט לאבר מהכלל ולא לבריה העומדת בזכות עצמה.

ג. בהמשך הקטע מדבר הרמח"ל על "כל ישראל ערבים זה לזה". עיינו בגמרא בסנהדרין כ"ז ושבעות ל"ט שהן המקור, ונראה ששם מדובר דווקא על הדין בעוה"ז שהוא כללי לאומי [כפי שהרמח"ל מכאר באות ז'] ולא על הדין בעוה"ב שהיא לכאורה פרטי ואישי [גם לזה הוא מתייחס באות ז' "אך לעוה"ב אין האדם נידון אלא לפי מעשיו" וכו'...].

ד. נראה, שהתפיסה האומרת שניתן להדבק בצדיק ולזכות לעוה"ב על ידי עשיית מינימום הכרחי של מצוות, מורידה את האחריות האישית כמעט לחלוטין.

ידוע לנו, שאין דעת הרמח"ל דעת יחיד, אך קשה לנו באותה המידה גם על השיטות האחרות.

בכבוד רב ובתודה מראש...

ל...ל שלומכם יסגא!

שמחתי לקבל את מכתבכם ולא בכדי נתעכבתי עד כה. ראשית מחמת טרדת הזמן. אולם, שנית (ועיקר) מפני חומר הקושיה, שהרי עצם השאלה של זכות הצדיק מול האחריות המוסרית היא משאלות היסוד ששנויות בפלוגתא - בהנהגה לפחות, של החסידים והמתנגדים ואולי גם במשנתם. עכ"פ מכיוון שציינתם לרמח"ל, שהוא קדם לחסידות (ר' "קול הנבואה" לנזיר זצ"ל [עמ' שט"ו] שהחסידות ראתה ברמח"ל את אביה הרוחני - וכן הגר"א ותלמידיו - וכן, להבדיל, תנועת ההשכלה...) ויש לדבריו סימוכין בנגלה ובנסתר, יש לנו לנסות ולבאר את הסוגיה (ודוגמא אחת בנגלה: "היש בה עץ אם אין" - ע' רש"י שם).

מישור הבחירה החופשית הוא הבסיס לכל התורה כולה, כדברי הרמב"ם בהלכות תשובה פרק ה', ובחירה פירושה אחריות אישית ומוסרית. ולכן במישור הראשוני, הפשטני, יש לנו להבין את השפעת היחיד על החברה, במישור החברתי. "הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע". "עשה לך רב". "טוב לצדיק וטוב לשכנו". אחריותו המוסרית של הצדיק על סביבתו - להוכיחם, ליסרם: "פרתו יצאת ברצועה שבין קרניה - לא פרתו של ר' אלעזר בן עזריה היתה, אלא פרת שכנתו ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו". (שבת נב ע"ב ור' שם כל העמוד על האחריות המוסרית - החברתית). לאור זאת, לא שונים בהרבה דברי הרמח"ל מדברי הרמב"ם: "מצות עשה להדבק בחכמים ובתלמידיהם, כדי ללמוד ממעשיהם, ולהתחבר להם בכל מיני חבור". (הלכות דעות ו' ב').

אולם מכתלי הרברים ניכר שישנו מישור שני, יותר עמוק, שבו היחיד משפיע על סביבתו. אתם ניסיתם לתלות זאת באחדות הרוחנית שבעם ישראל ודחיתם נסיון זה מכחה של הקושיה שבפתיחת הדברים. והשאלה במקומה עומדת.

לענ"ד הפתרון נמצא במושג של ההתקשרות הנפשית, שאפשר להבינו גם במישור הפסיכולוגי. נדמה לעצמנו קשר בין אב או אם לבנה או לבתה. מצבי רוחה של האם משפיעים על הבת, ומצב-רוח טוב של הבן ישמח את האב. "בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו" (משלי). או במישור דומה-שונה: שני חברים בלב ונפש. הקשר ביניהם הוא כה אמיץ עד אשר "אם יפול האחד השני יקימנו". קשר נפשי כולל את המישורים השכליים

והרגשיים יחדיו. אמנם המצב בו אדם נסמך על אשיותו של אחר ואינו

עצמאי הוא מצב ילדותי. בגיל ההתבגרות שואף הילד-הנער להתנתק. אולם בסופו של דבר, במצב בוגר, קשר נפשי אמוציונלי הוא דבר שבטבע, הוא קיים בתוך המשפחה, בחיי הנישואין, "אשתו כגופו". הוא קיים גם בין חברים. "צר לי עליך אחי יהונתן, נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים" (ר' מהר"ל "דרך החיים" אבות ה', י"ט). בנקודה זו אפשר להבין שישנה סכנה: שמא הקשר יהפוך לתלות והאישיות לא תתבגר. לכך רומזים גם דברי הרב זצ"ל: "הדבקות בצדיקים, כדי שיתערב כח המציאות שבנשמתם עם הנשמה הכלתי נשלמת, היא דבר נכבד מאד במהלך התפתחות הנפשות. אבל צריך שמידה גדולה, שאם יטעה בצדיק אחד... ידבק ג"כ בחסרונותיו" (אורות עמ' קמ"ו).

כאשר אנו מעבירים את המושג "קשר נפשי" לאדם גדול, יש לנו אפשרות להבנתו. ככל שהאדם יותר גדול, הוא בעצם מהותו יותר פתוח ופחות אגואיסט ולבו זורם שפע אהבה ליצוריו של הקב"ה. נמצא שהפתיחות של האדם הנותן, עם הרצון של האדם המקבל, יוצרים מגע נפשי חם המאפשר לא רק העברת מידע ושכל אלא גם מעבר לכך, זרם של רגשות וחוויות נפשיות, המושפעות באופן הדדי, כאילו שיש כאן שני חברים קרובים. וכ' הרמב"ם בפירושו למסכת אבות שישנה בחינה שאהבת תלמיד לרב היא יותר אמיצה מאהבת כל אדם אחר: "ואוהב מעולה הוא שיהא תאות שניהם שוה, וכוונתם לדבר אחד והוא הטוב, וירצה כל אחד להעזר בחבירו בהגיע הטוב ההוא לשניהם יחד, וזה האוהב אשר צוה לקנותו, והוא כאהבת הרב לתלמיד ותלמיד לרב". (אבות א, ו).

נמצאנו למדים ששאיפת הטוב קושרת בין אנשים ומאפשרת ביניהם זרימה הדדית של מחשבות, רגשות ומעבר לכך, גם כוחות של אמונה. לשם כך, יש רק צורך בפתיחות זו המאפשרת קליטה ומגביהה את מעמדו הרוחני של האדם. ונפלאים הם דברי הכוזרי: "כן גם האנשים שחיים לפי התורה וההתקרבות אל האלוה-טבעיים להם, מתלקחים בנפשותם ניצוצות ע"י דברי החסידים - והיו אש בליבותם" (מאמר ה' ט"ז). הצדיק, אם כן, איננו יוצר דבר חדש בלבד של האדם הקשור אליו: הוא מעין אב, או חבר, המדריכו ומלמדו לפתח את כוחותיו הנפשיים. והיה כי יתנכר האדם אל נפשו, לא תועיל לו "צדקת הצדיק". הדין בסופו של דבר הוא אישי. יתרה מזו: כל עצמה של פתיחות - אמת מותנית בעמל נפשי של המקבל, להתאמת ארחות חיו אל המשפיע. אמנם במישור האישי, זכות ההשפעה והשפע לצדיק נוצרת מכוחה של ההתקשרות, והתקשרות זו בנויה על רבדים נפשיים והכרתיים, ולכן

יכולה היא להעלות את מעמדו של היחיד, אשר ישאף להפנים את קליטת השפע, עד למצב של בגרות שבו יהא לאישיות שלמה, "ועמך כולם צדיקים", הקשור בקשרי אהבה וחבה עם "סגולת הסגולה". "על הצדיקים... ושים חלקנו עמהם".

באהבה ואמונה

הערה:מכתב זה "מפירות שביעית" (שנת שבתון) נכתב לשנים מבני הישיבה וחשבתי שיש בו ענין לאחרים גם כן.